

Ольга Куца

доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, larkutsa@ukr.net

ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА «МОЛОДІСТЬ – ПАМ'ЯТЬ – КАЯТТЯ» У РОМАНІ БОГДАНА ЛЕПКОГО «ПІД ТИХИЙ ВЕЧІР»

Твір «Під тихий вечір» написаний у час (1923), коли «поетичні ефекти» чи «всякі штудерні форми» уже «тратили вагу» для Б. Лепкого. Письменникові більше входилося тоді «о Царствіє Божеє» – плекання гуманних почувань, поширення етичних надбань українців та їх культури, які могли б «вирівняти ці рови й дебри», які лежали між ними. Оскільки «Царствіє Божеє» силою здобувається, то для здійснення мети потрібна була сила, іноді потужніша, ніж на «правдешніх фронтах». «Під тихий вечір» – це перший розлогий твір Б. Лепкого на сучасну тематику і «немов попереднє звено між ранішою ліричною творчістю і історичною епікою» [1, с. 209]. Твір не міг похвалитися увагою критики, яка прийняла його «холодно». По-перше, ідея навернення спольщеної шляхти до українства не приймалася з обох боків. По-друге, плани Липинського, художньо зреалізовані у творі, виявилися нереальними. По-третє, немало проблематичних міркувань не умотивовувалися у ньому внутрішньою логікою. У деяких фрагментах простежується ускладнений композиційний план, який утруднював сприйняття. Можемо говорити про певне «мерехтіння» різнорідних умотивувань, яке, хоча і високохудожнє, утруднювало читацьку рецепцію. Під таким кутом зору застереження С. Гординського, який унеможлилював будь-які узагальнення щодо творчості Б. Лепкого, є актуальним і для майбутніх лепкознавців, які розглядатимуть «Під тихий вечір».

Потребує сьогодні уточнення жанрове означення «Під тихий вечір», що про нього пишуть здебільшого як про повість. Дослідники (Є. Пеленський, М. Сивіцький) згадували твір серед жанрів політичної фантастики і під кутом зору українських державницьких змагань. Вказували і на розлогість проблематики та на його непересічну художню вартість. «Картинність, настрої і

почування» (В. Лев), характерні для лірики Б. Лепкого, формують основний настроєвий тон («лепківський настрій») і в творі «Під тихий вечір». Є. Пеленський, підкреслюючи нереальність проведених у ньому ідей В. Липинського, все-таки відзначав надто високий – «на висоті вимог сучасності» – «мистецький вияв» цих ідей. У лепкознавчих студіях побутують і такі спорадичні жанрові означення «Під тихий вечір»: фантастичний роман, роман політичної фантастики, роман-утопія. Загальновідомо, що роман не є строго канонічним жанром. Звідси у процесі аналізу «Під тихий вечір» варто звернути увагу на ті структурні особливості, які на поверхні цього твору як романного: це стилістична тривимірність мовленнєвої структури персонажів; сюжетна подія відноситься до теперішності; простір побудови образу – це простір максимального контакту з незавершеною сучасністю (у творі вона «вибирає наперед» наприкінці третьої частини). Сучасність тут активно занурюється у Всесвіт або, за Башляром, у «глибинну реальність у всіх її нюансах». Чи не найважливішою для нас романною рисою постає майстерно відтворений довготривалий – у просторі пам'яті/спогаду – акт духовного самовизначення головних персонажів, насамперед графині Христини та доктора Михайла: він охоплює майже тридцять років.

Пам'ять і спомин як два полюси понятійної пари спливають чи не у кожній цілісній фрагментарній моделі тексту. Якраз у простір пам'яті/спогаду вмонтовано три тридцятилітньої тягlosti хронотопні пласти. Це молодість/весна; літо/бура; осінь/надвечір'я. Між цими хронотопними пластами триває активна взаємодія. У центрі – молодість Христини, яку вона «обживає в укритті пам'яті» (Башляр); осінь її життя дещо компенсує муки тривалого каяття, але це уже у пізніший буттєвий час – уже *під вечір*. Більш втрати (рефрен «Зустрілись двоє неспосібних до життя людей і змарнували щастя») компенсує молодість/весна ще одного головного персонажа – Марійки. За Рікером, все як у романі: «задля «Іншого» і задля «іншого життя». Отже, варто говорити про «Під тихий вечір» як роман (жанрово-родовий синкретизм цього твору може стати цікавим предметом для майбутніх студій).

Романний текст пронизаний мотивами боротьби, кульмінаційні пункти яких спалахують у пам'яті/спогаді Христини та доктора Михайла. Вияскравлюється боротьба графині із «пустими» розмовами про національну минувшину і небажанням робити найелементарніші реальні справи для «теперішности». Не притуплюються її здебільшого неословлені докори за те, що доктор у молодості не міг собі дати раду із «рішальним моментом» у своєму і Христининому житті. Йому достатньо було тоді сказати «так», «кохаю» – і вона готова була покинути свою «золоту клітку». Графиня жила в ареалі свого спогаду багато літ. У романі послідовно конструюється і сучасний вимір пам'яті. У зв'язку із активізацією сюжетної ролі представниці молодшої генерації графського роду Марії відбувається зіткнення двох пам'ятей: пам'яті-трансляції, яка узагальнена висловлюванням «доводилось тільки ждати. А вже осінь...», та, з другого боку, – контекстуалізацією сучасних подій, які не узгоджувалися з тим, щоб ждати: «страчену молодість» могла компенсувати щаслива осінь. Та й тепер, у час мудрої осені, продовжувала тривати лише пасивна «туга за змарнованим щастям». Композиція роману ускладнена багатьма сюжетно-фабульними елементами. Метафорика заголовка («Під тихий вечір») розгортається через натиск асоціативних рядів поетичної уяви автора, яка незмінно пов'язувалась із красою осінньої пори. Дослідники констатували у романі усі ознаки модерністського розповідного стилю, який «працює» на лепківський осінній тон.

Модель розвитку галицького суспільства «підсвічує» у повісті Б. Лепкого соціальна пам'ять, яка репродукує одночасно минуле Галичини та програмує траєкторію її розвитку. Це виразно проступає у фрагментах про відчуження панів-сусідів від графа, батька Христини, внаслідок його «згіршення», тобто «демократичного збочення». У романі послідовно увиразнюється пам'ять як самовираження сучасного, яке, хоча конструюється у теперішньому, але прогнозується на майбутнє.

Двоетапна щоденникова повість-оповідь Михайла (вона є основою сюжетного руху) призупинилася восени: після погоди настала довга-довга

сльота. Читач знайомиться із її продовженням напередодні Святого вечора. Оповідач Михайло констатує на моменті, коли графиня-мати, бажаючи почути «безсторонню гадку» його як людини «сторонньої», пожалілася, що Христина проти її волі хоче «відкинути руку чоловіка, посвяченого з пануючим родом». Цей спогад і залишився найтрагічнішим осколком у його пам'яті.

Щось ірраціональне (за Н. Копистянською, «час випадку») сталося у житті закоханих, що їм судилося тільки «ждати, ждати, ждати». Із того нерозумного їхнього чекання навіть сонце сміялося усією силою своєї колористичної фантазії. Хоча різниця обряду і національності «не без значення», але, за Б. Лепким, не це спричинило «втрату молодости». Головні персонажі усвідомлюють власну пасивність на нелегкій дорозі до щастя. Б. Лепкий не ставить щастя «одиниці» у залежність від суспільних обставин, «соціальних різниць», а виводить з особистої волі та індивідуальної психології: людина мусить «змагати якнайвище». Суспільство, до якого мали щастя чи нещастя належати Михайло та Христина, несе вину на собі, коли «не здобуло того, що здобули другі народи; наша суспільність ставила собі дуже обмежені цілі. ... Долю треба взяти за гичку, вона як не в'їжджений кінь. Їздця, котрий боїться коня і до нього несміло закрадається, кінь скине та ще й копитом ударить...» [2, с. 56]. Михайло і виявився тим їздцем, якого копитом ударила доля. Ним правив «сліпий припадок», всі ті «відірвані поняття», ім'я яким – «брак духа». Цю «тиху драму» письменник виносить за межі драми особистої і, типізуючи, трансформує у площину українських загальнонаціональних негараздів.

«Зелена молодість» у романі «Під тихий вечір» – це не тільки хронологічні межі періоду життя, які інкрустуються у творі метафорикою найкращих споминів. Як писав Б. Лепкий в одному з листів, це час, коли людина може найбільшою мірою прикластися до «подужання великої перспективи». Суспільно-національну сферу письменник так само відносив до «веління серця». Тим, хто у дні «зеленої молодості» *не мав сили духа відстояти веління серця*, у часи навіть погідної осені розум не допоможе: боротися із

серцем — даремна справа. Таким у нашому прочитанні постає лейтмотив роману «Під тихий вечір».

Список використаної літератури

1. Лев В. Богдан Лепкий. Життя і творчість. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Т. СХСШ. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. 399 с.
2. Лепкий Б. Під тихий вечір. *Богдан Лепкий. Твори у двох томах*. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1991. С. 5-299.